

Абдиев М.Ж., Момунов У.Н.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА АЗЫК-ТҮЛҮК КӨЗ
КАРАНДЫСЫЗДЫГЫ КӨЙГӨЙҮ**

Абдиев М.Ж., Момунов У.Н.

**ПРОБЛЕМЫ НЕЗАВИСИМОСТИ ПРОДОВОЛЬСТВИЯ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

M.Zh. Abdiev, U.N. Mominov

PROBLEMS OF FOOD INDEPENDENCE THE KYRGYZ REPUBLIC

УДК: 338.39.97

Макалa Кыргыз Республикасынын азык-түлүк көз карандысыздыгы маселесин изилдөөгө арналган. Анда республикадагы адам башына дан эгиндерин өндүрүүнүн жана тамак-аш азыктарын керектөөнүн анализи жүргүзүлгөн. Калкты азык-түлүк менен камсыздоодогу маселелер белгиленип, жакынкы жылдарда аларды чечүү жолдору сунушталган.

In this article, follows the basic problems of food security of the Republic. The analysis of food production per capita of the republic. Awarded the "bottlenecks" in the food supply of the ways of their solution in the near future year.

Азык-түлүк көз карандысыздыгы маселеси дүйнөнүн бардык өлкөлөрүндө жана бардык мезгилдерде мамлекеттик саясаттын өзгөчө предмети болуп келген. Өлкөнүн азык-түлүк көз карандысыздыгы, бир жагынан, чет өлкөлөрдөн тамак-аш азыктарын ташып келүү токтогон учурда азык-түлүк каатчылыгы келип чыкпай тургандай шарттардын болушу, ал эми экинчи жактан – калктын физиологиялык нормалардын деңгээлинде толук кандуу ар түрдүү азыктануусуна кепилдик берилиши катары мүнөздөлөт. [1].

Азык-түлүк көз карандысыздыгынын абалын расмий түрдө баалоо үчүн эки көрсөткүч пайдаланылат:

- мамлекетте кийинки түшүм жыйналганга чейинки сакталган дандын өткөрүлүп берилүүчү запасынын өлчөмү;
- дан эгиндеринин калктын адам башына өндүрүлүшү.

Агрардык маселелер жана азык-түлүк маселелери боюнча Эл аралык уюмунун (ФАО) эксперттеринин бааларына ылайык, коопсуз деп 60 суткага жете турган (өлкөдө жыл ичинде керектелүүчү дандын 20%ы) дандын өткөрүлүп берилүүчү запасы эсептелет.

Статистикалык маалыматтарга таянсак, Кыргызстанда калктын адам башына өндүрүлүүчү дан эгиндеринин көлөмү өнүккөн өлкөлөрдүн деңгээлинин 8-11%ын түзөт. [3].

Кыргыз Республикасы рынок мамилелерине өткөнгө чейин жана андан кийин жалпы республика боюнча жана адам башына дан эгиндерин өндүрүү көрсөткүчтөрүнүн өзгөрүү динамикасынын анализи төмөнкү таблицада берилди.

Таблица.1.

Кыргыз Республикасында дан эгиндерин өндүрүүнүн динамикасы

№	Көрсөткүчтөр	1991	1996	2001	2006	2011	2011/2001 % менен
1.	Дан өндүрүү, тонна	1 572 900	981 100	1 568 700	1 667 400	1 583 800	100,7
2.	Калктын саны, миң адам	4 367,2	4 483,4	4 907,6	5 138,7	5 192,8	118,9
3.	Адам башына дан өндүрүү, адам/кг	360,0	218,8	319,6	324,5	305,0	84,7

Булагы: КР Улуттук статистика комитети, «КР айыл-чарбасы», Бишкек 1991, 2001, 2011-жж.

Рынок экономикасына өткөндөн кийин республикада дан эгиндерин өндүрүүнүн көлөмү дээрлик 2 эсеге кыскарган. Таблицанын маалыматтарына карасак, адам башына дан эгиндерин өндүрүү 2011-жылы 1991-жылдагы деңгээлинин 84,7%ын гана түзгөн.

Салыштыруу үчүн алсак, өнүккөн өлкөлөрдө адам башына жылына 1150 кг, Россияда 700-800 кг, ал эми Кыргызстанда, таблицадан көрүнүп тургандай, 300 кг дан өндүрүлөт. Ошондуктан, азык-түлүк коопсуздугун камсыздоо максаттарында жыл сайын чет өлкөлөрдөн, башкысы – Россиядан, Казахстандан данды сатып алууга аргасыз болобуз. Анткени менен дан азык-түлүккө айлануу үчүн кайра иштетүүнү талап кылары белгилүү.

Өлкөнүн азык-түлүк коопсуздугу экономиканын бүт жашоочулар үчүн бардык убакытта жигердүү, ден соолукта жашоо үчүн зарыл болгон сандагы азык-түлүктүн жетиштүүлүгүн камсыз кылууга кепилдик бериле тургандай абалын мүнөздөйт. Анын төмөнкү чеги болуп калктын 20%нан ашыгынын минималдык керектөөчүлүк корзинадан же минималдык физиологиялык нормалардан кем эмес деңгээлде ата мекендик азык-түлүктү керектөөсү саналат.

Кийинки таблицада республикадагы жылына калктын адам башына негизги тамак-аш азыктарын керектөө көрсөткүчтөрүнүн динамикасы каралды. [2].

Кыргыз Республикасында тамак-аш азыктарын керектөөнүн динамикасы

Тамак-аш азыктары	Керектөө нормасы	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Эт жана эт азыктары, кг	78	35	35	36	39	39	38,7
Сүт жана сүт азыктары, кг	390	209	209	209	212	212	213
Жумуртка, даана	291	72	71	72	79	79	82,2
Балык жана балык азыктары, кг	23,7	2	1,8	1,6	1,4	1,5	1,9
Кант, кг	38	17,2	21,2	21,3	21,3	21,3	21,4
Өсүмдүк майы, кг	13	6,2	6	6,7	7,9	12	11,8
Нан азыктары, кг	117	130	131	130,3	133,7	135,6	134,9
Картошка, кг	117	97,9	96	96	98,4	97,2	98,5
Жашылчалар, кг	139	151,5	146,5	145,6	151	150	150
Мөмө-жемиштер, кг	80	35	36	28,8	30,1	30	28,8

Булагы: КР Улуттук статистика комитети, «КР айыл-чарбасы», Бишкек, 2012-ж.

Таблицадан көрүнүп тургандай, республикада калктын адам башына нан азыктары менен жашылчалардан башка бардык азыктарды керектөө илимде сунушталган нормалардан дээрлик 2 эсеге аз, ал эми балык азыктары жылына нормадан 10 эсе, жумуртка – 4 эсе аз керектелет. Кыргызстандыктардын керектөөчүлүк корзинасынын түзүмүнүн 65%ын жашылчалар, нан азыктары жана сүт азыктары түзөт.

Изилдөөлөр республиканын жашоочулары үчүн азык-түлүктүн жеткиликтүүлүгү коэффициенти да кыскаруу тенденциясына ээ экендигин көрсөттү. Мунун себеби – тиешелүү убакыт аралыгына калктын адам башына кирешелеринин өсүү темптеринин азык-түлүк корзинасынын наркынын өсүү темптеринен артта калышы. Республикада адам башына туура келген орточо жылдык киреше жашоо минимумунан 1,5 эсе төмөн.

Жалпылап айтканда, Кыргыз Республикасынын экономикасы азыркы мезгилде азык-түлүк каатчылыгы абалы менен мүнөздөлөт. Республика тамак-аш азыктарын сырттан ташып келүүдөн көз каранды. БУУнун Бүткүл дүйнөлүк азык-түлүк программасынын адистеринин эсептөөлөрү боюнча, Кыргызстанда 1млн. жакын киши жыл бою азык-түлүк жетишсиздигине туш болот.

Жакынкы жылдарда тамак-аш азыктары менен камсыздоо көйгөйүн чечүү үчүн аларды өндүрүүнү 80%дан ашык жогорулатуу зарыл. Ата мекендик өндүрүштү жолго коюу маселеси өзгөчө курч маселелерден экендиги талашсыз. Республиканын

Өкмөтү тарабынан азык-түлүк коопсуздугун борбордоштурулган башкарууну уюштуруу зарылдыгы бышып жетилди. [3].

Азык-түлүк рыногун жөнгө салуу боюнча төмөнкүдөй иш-чараларды аткаруу зарыл:

- дан эгиндерин, кант кызылчасын, май алынуучу өсүмдүктөрдү жана сүт багытындагы мал чарбачылыгына субсидия берүүнү көбөйтүү;

- кайра иштетүү (ун, нан, кант ж.б.) ишканаларына женилдетилген тарифтерди, салык ставкаларын берүү;

- айыл-чарба продукцияларын жана азык-түлүктү мамлекеттик муктаждыктар үчүн мамлекеттик сатып алууларды уюштуруу;

- маанилүү азык-түлүк товарларынын өндүрүүчүдөн керектөөчүгө чейин жетишин мамлекеттик жөнгө салуу жолго коюу.

Азык-түлүк көйгөйүн чечүүгө өндүрүштү интенсивдештирүү, ресурстарды натыйжалуу пайдалануу, жерге, суунун запастарына аяр мамиле жасоо белгилүү даражада таасирин тийгизет.

Адабияттар:

1. Култаев Т.Ч. Экономическое прогнозирование аграрного производства на базе моделирования. – Бишкек, 2011.
2. Кыргызстан в цифрах: 2011: Статсборник. – Бишкек: Нацстаткомитет, 2012.
3. Сельское хозяйство Кыргызской Республики (2007-2011 гг.) – Бишкек: Нацстаткомитет, 2012.

Рецензент: д.ю.н., профессор Жоробекова А.